

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HALKI AYDINLATMA VE
PROPAGANDA FAALİYETLERİ YÜRÜTEN ÖNEMLİ BİR KOMİSYON:
"İRŞAD ENCÜMENİ"**

**ILLUMINATION OF THE PEOPLE IN THE PERIOD OF NATIONAL
STRUGGLE AND AN IMPARTANT COMISSION CARRYING OUT
PROPAGANDATES ACTIVITIES**

Yrd. Doç. Dr. Betül ASLAN*

Giriş

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de toplandığı zaman, yurdun işgalden kurtulabilmiş köşeleri ayrı görüşlerin kavgası halinde idi. Daha Heyet-i Temsiliye zamanında başlayan ayaklanmalar ve Milli Mücadele aleyhindeki faaliyetlerde giderek artmaya devam ediyordu. Uzun süren savaşlardan yıpranmış olan halk, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin Anadolu hareketinin meşruluk kazanmasını önlemek amacıyla yapmış olduğu kışkırtmalar ve aleyhte propagandalarının etkisi altındaydı. Halife-Padişah'a olan dinsel bağlılığın kullanılması, Mustafa Kemal'in İttihatçılığı yeniden kuracağı, Bolşevikliği getireceği, Padişah iradesi olmadan asker toplanamayacağı, Yunan ordusunun halife ordusu olduğu propagandaları yapılıyordu. Ayrıca Anadolu'da savaşanların Bolşevik olduğu, bunların öldürülmesinin dinen vacip olduğunu bildiren fetvalar da halkı önemli ölçüde etkiliyordu¹. Diğer taraftan İngilizler, Anadolu'da başlayan bağımsızlık mücadelesini engellemek ve milli birliğin kurulmasını² önlemek için propagandalar yapıyor ve halkı ayaklanmaya teşvik ediyorlardı. Bütün bu

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
¹ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)**, Vesika.No:106, 186.187, s.9 ; Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri, C.I-II**, İzmir, 1988, s.17-18.

² İngilizlerin o dönemde geniş bir casus teşkilatı kurduğu ve bunlar vasıtasıyla Anadolu'da fesat tohumları saçtığı bilinmektedir. Mesut Aydın, **Milli Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri**, İstanbul, 1992, s.154.

gelişmeler, I. Dünya Savaşı'yla birlikte Anadolu'da bozulan iç düzeni daha da kötüye götürmekteydi.

Bu karışık günleri Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta şöyle anlatmaktadır:

" Bandırma, Gönen, Susurluk, Kirmasti, Karacabey, Biga ve havalisinde; İzmit, Adapazarı, Düzce, Hendek, Bolu, Geredé, Nallıhan, Beypazarı havalisinde; Bozkır'da; Konya, Ilgın, Kadınhan, Karaman, Çivril, Seydişehir, Beyşehir, Koçhisar havalisinde; Yozgat, Yenihan, Boğazlıyan, Zile, Erbaa, Çorum havalisinde; Umraniye, Refahiye, Zara, Hafik havalisinde alevlenen Viranşehir havalisinde alevlenen şuriş ateşleri, bütün meleketi yakıyor, hıyanet, cahalet, kin ve taassup dumanları, bütün vatan semasını kesif karanlıklar içinde bırakıyordu. İsyân dalgaları, Ankara'da karargâhımızın duvarlarına kadar çarptı. Karargâhımızla şehir arasındaki telefon, telgraf hatlarını kesmeye kadar varan akurane kasıtlar karşısında kaldık. Garbi Anadolu'nun İzmir'den sonra, yeniden mühim mıntıkları da, Yunan ordusunun taarruzlarıyla çiğnenmeye başlandı.

Şayanı dikkattir ki, sekiz ay evvel, millet Heyeti Temsiliye etrafında toplanarak, Damat Ferit hükümetiyle münasebet ve muhaberatını katetmiş iken, Ali Galip teşebbüsü gibi münferit vakalardan başka böyle umumi kıyam olmamış idi. Bu seferki müsteveli ve umumi kıyamlar, sekiz ay zarfında, memleket içinde çok hazırlık yapıldığını gösteriyordu. Damat Ferit'i takibeden hükümetlerle milli şuurun muhafaza ve tarsisine matuf mücadelatımızın, ne kadar haklı sebeplere müstenit olduğu acı bir surette bir daha anlaşılmiş oluyordu."³

Milli Mücadele aleyhinde yapılan bu hareketlerin en bariz sonucu 1920 yılı içinde Anadolu'da ortaya çıkan ayaklanmalar olmuştur. Bu ayaklanmalar, Meclis açılmadan önce başlamış giderek artarak tehlikeli bir şekilde Anadolu'da yayılmıştı. Özellikle Osmanlı Hükümeti'nin askerliği kaldırdığı ve bütün vergileri affettiğine dair propagandalardan halk çok kolay etkilenebiliyordu. Bunun için Meclis açıldığı zaman askeri durumda en büyük sorun dış cepheyi kurabilmek için iç cephede otoriteyi ve güvenliği sağlamak olmuştur. 1920 yılı başlarında yalnız düşman tehlikesiyle değil, ayrı bölgelerde birbirini izleyerek çıkan ayaklanmalarla uğraşıldı. TBMM Hükümeti dış saldırıya kuvvet gönderse iç ayaklanmayı

³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk, II*, Onüçüncü basılış, İstanbul, 1973, s.442-443.

bastıramıyor, iç ayaklanmaya kuvvet gönderse dış saldırıya karşı koyamıyordu. Bu yüzden iç güvenliğin ve otoritenin sağlanması, halkın dışarıdan gelen tazyik edici propagandalara inanmaması ve yanlış bir şekilde yönlendirilmemesi amacıyla ne gibi önlemler alınması konusu Meclisin bu ilk günlerinde önemli bir gündem konusu olmuş ve bu amaçla TBMM bazı önlemler alma yoluna gitmiştir.

Bu önlemlerin en önemlilerinden birisi, milli mücadelenin başladığı andan itibaren kamuoyunun aydınlatılması ve milli amaçlar doğrultusunda yönlendirilmesi olmuştur. Bu da genel olarak Meclis yayınlarının imkânlar ölçüsünde halka broşür veya kitapçıklarla iletilmesi ve halkla birebir görüşmeler yapılması yollarıyla gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla, haber alma, dağıtma ve istihbarat şubeleri kurmada geniş çaplı çalışmalar yapılmıştı. Aslında daha Sivas Kongresi günlerinde "İrade-i Milliye" ve Ankara'ya gelindikten sonra yayınlanan "Hakimiyet-i Milliye" gazeteleri ile başlatılan bu süreç, Meclis'in açılması ile kurumsallaşmış ve "Ceride-i Resmîye"nin çıkarılması, Anadolu Ajansı, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi gibi kurumlar oluşturulmasıyla Anadolu'nun aydınlatılması ve habersiz kalmaması sağlanmıştı.

Bu çalışmada; Milli Mücadele olayları üzerinde halkı uyanık ve bilgili tutmak, doğru ve düzenli bilgileri bizzat halkla yüz yüze görüşerek vermek amacıyla kurulmuş olan "İrşat Encümeni" ve çalışmaları ele alınmış ve bu bağlamda Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin oluşturulması üzerinde de durulmuştur..

I-İRŞAT ENCÜMENİ

A-Kuruluş Sebepleri

23 Nisan 1920'de TBMM açıldığı günlerde Milli Mücadele aleyhindeki içten ve dıştan yapılan propagandalar halk üzerinde etkili olmuş ve bunun sonucunda Ankara'nın yarı başına kadar gelen isyanlar oluşmuştu.⁴ Bu açıdan TBMM'nin ve

⁴ Bu dönemde çıkan isyanlar için bakınız. ; Yunus Nadi Abalıoğlu, *Birinci Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı ve İç İsyenlar*, İstanbul, 1955; Rahmi Apak, *Türk İstiklal Harbi*, VI.Cilt, *İç Ayaklanmalar(1919-1921)*, Genkur. Yay., Ankara, 1964; Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle*

Hükümetinin karşı bir propaganda ile Anadolu'da halkın ayaklanmasına sebep olan unsurları ve kötü propagandayı ortadan kaldırması gerekiyordu.

Diğer bir husus TBMM açılıp çalışmalarına başlamasına rağmen Anadolu halkı Meclisin amaçları bir yana, İstanbul'un işgalinden bile habersizdi. Oysa Meclis, Anadolu halkının bağımsızlık ve özgürlük savaşının karargâhı idi. Böylesine geniş cepheli bir savaş, ancak halkın maddi ve manevi katılımı ile başarıya ulaşabilirdi⁵. Bunun için yapılan olumsuz propagandaları etkisiz kılmak ve halkı TBMM'nin etrafında toplamak gerekiyordu.

Bu etkenler karşısında TBMM, düşmanın silahıyla düşmanı etkisiz hale getirmek için içe ve dışa yönelik propaganda faaliyetlerine yönelmiştir. Aslında daha Heyeti Temsiliye zamanında bu konuda eksiklik görülmüş ve halkın aydınlatılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştı. Örneğin; Şubat 1920'de, 2.Kolordu Komutanlığı'na atanan Fahreddin Bey(Altay)'e Konya'dan gönderilen ve altında Refik Bey(Koraltan)'in imzası bulunan bir mektupta, düşmanların memleketi parçalamak için harekete geçtikleri bu tehlikeli dönemlerde, Konya'da Kuva-yı Milliye temsilcilerinin halkı yeterince aydınlatıp örgütleyemediği, bu nedenle de bazı kötü niyetlilerin yapmış olduğu kötü telkinlerin halkın güvenini kırdığını ifade etmişti⁶.

Gerçekten de Konya bölgesi, İstanbul Hükümeti ile diğer güçlerin propagandalarının tesirinin hemen görüldüğü önemli bölgelerdendi⁷. Bu nedenle bölgedeki olayları durdurmak için etkili tedbirlerin alınması gerekmektedir.

İmtihanı, İstanbul, 1987; Tevfik Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla* "...Vaziyet ve Manzara-i Umumiye", İstanbul, 1971; Kenan Esengin, *Milli Mücadele'de İç Ayaklanmalar*, İstanbul, 1975.

⁵ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir, 1997, s.268.

⁶ Taylan Sorgun, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, İstanbul, 1998, s.223-226.

⁷ Konya bölgesinde, Ankara'nın aldığı çeşitli önlemler sonucu, bazı isyan ve fesat hareketlerinin bastırıldığını gören işgal güçleri ile İstanbul Hükümeti yıkıcı propagandalarına zaman zaman kadınları da alet etmekten geri durmamışlardır. Yine bölgede birlik ve beraberliği bozucu hareketleri teşvik eden bazı ajtelerin faaliyetleri, Yenişehir ve İnegöl civarındaki köylülere, Yunanlılar ve Bursa kadısının mektuplar göndererek milli kuvvetlere silah ve asker verilmemesini ve Bursa yönüne göç etmelerini istemeleri gibi faaliyetler etkili olmuştur. (Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara, 1992, s.147-148).

Konya'dan gönderilen bu mektupta, kötüye giden gelişmeler karşısında ne gibi tedbirlerin alınacağına dair bazı önemli öneriler de bulunmaktaydı:

*"Halkımız bilinen cahilliği dolayısı ile her türlü propagandalara alet olabiliyor. Eğer bunlar, iyi telkinler yapılıp ve ciddi bir teşkilata bağlanırsa her türlü vatan vazifesine koştururlar. Halbuki şimdiye kadar ciddi bir teşkilat yapılmadığı gibi propaganda şebekesi bile kurulmamış ve bu karışık hal, Hıristiyan unsurlar ve Kuva-yı Milliye muarızlarının ihanetlerini en ücra köylere bile yaymalarına meydan vermiş ve bu yüzden halk eskârı tereddüde düşürülmüştür. Bu gün halk da görülen durgunluk ve kayıtsızlığın sebebi de mukabil propagandanın olmayışındır."*⁸

Mektupta, bu gibi milli cereyanları ve mahalli ahvali bilen, vazife hissi taşıyan, hayatını vatanın yüksek menfaatlerine hasretmiş, şahsi hislerden uzak vatanseverlerin idare edebileceğini, bunun için de özellikle münevver kişilerin seçilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Dikkat çeken bu mektup üzerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Konya teşkilatının yeni baştan gözden geçirilmesi hususunda Fahrettin Bey (Altay) Ankara'ya bilgi vermiş ve sonuçta teşkilat Konya'da bir Merkez Heyeti'nin yanında oluşturduğu İrsat ve Teftiş Heyeti'ni de özenle seçmiştir⁹.

Yine 13 Nisan 1920'de, Düzce'de başlayan isyanın genişlediğini ve bunlara engel olunamadığını gören Mustafa Kemal, geniş yetkilerle bir heyeti, halkı aydınlatmak, nasihat etmek üzere bölgeye göndermişti¹⁰. Daha TBMM açılmadan Mustafa Kemal Paşa'nın halkın aydınlatılması ve yapılan olumsuz propagandalara karşı halkın bilgilendirilmesine ne kadar önem verdiğini göstermesi bakımından oldukça önemli bir örnek teşkil eden Hüsrev Bey(Gerede) Nasihat Heyeti, ilk başta çok büyük zorluklarla karşılaşmış olmasına rağmen sonuçta Düzce, Bolu ve diğer

⁸ Sorgun, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, s.226-227.

⁹ Sorgun, *İmparatorluktan Cumhuriyete*, s.226-227.

¹⁰ Günay Çağlar, *Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası(Nisan-Haziran 1920)*, Ankara, 1997; *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları*, Devre:I, Cilt.I, Ankara, 1980, s.4; Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken*, s.325; Cahit Akçakayalıoğlu, *Atatürk, Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Ankara, 1996, s.291.

civar yerlerde TBMM lehinde bir fikir oluşturabilmiş, Bolu ve çevresinde ayaklanmaların sona erdirilmesinde üstün hizmetlerde bulunmuştur¹¹.

TBMM açıldığı zamanda aynı sorunlar devam ettiği için halkın aydınlatılması ve bilgilendirilmesi amacıyla bir "İrşat Encümeni" kurulması kararlaştırılmıştır. Esasen bu fikrin Meclisin açılışının hemen ilk günlerinde ele alınmasına sebep, Ankara'nın yanı başında, Beypazarı'nda meydana gelen olaylar ve bunun sonucunda Meclise bu bölge eşrafından gelen bir telgraf olmuştur¹².

Ayaklanma halinde bulunan Beypazarı'ndan 52 ulema ve eşraf adına Müftü Mevlüt Efendi ile Belediye Reisi Hakkı Bey tarafından gönderilen bu telgraf, TBMM'nin 25 Nisan 1920 tarihli üçüncü oturumunda okunmuştu. Mektupta, bölge halkının çeşitli şekillerde nasıl aldatıldığı, silahlı çatışmaların meydana geldiği ve insanların öldüğünden bahsedildikten sonra, Beypazarı'nda silahlarını bırakmayan kişilere eğer gerçekler anlatılır ve nasihat verilirse ayaklananların silahlarını teslim edebileceğini, bu şekilde halkın, ayaklananlar ile bunu önlemek için gönderilen kuvvetler arasında kalıp, ölmekten kurtulacakları ifade edilmişti. Müftü Mevlüt Efendi ve Belediye Reisi Hakkı Bey aldatılmışlık içerisinde bulunan halkın, sözlerine güvenecekleri şahsiyetlerin onları aydınlatması sonucunda, bu insanların hem milli mücadele hareketi içerisinde yer alacakları hem de affedilmiş olmanın minneti ile can ve mallarını vatan için seve seve vereceklerini belirtmişler ve Meclisten bu yönde kendilerine yardım edilmesini istemişlerdi¹³.

Telgrafın okunmasından sonra Mecliste konu ile ilgili görüş bildiren milletvekillerinin bir kısmı, ayaklananların cezalandırılması gerektiği, ülkenin zor şartlardan geçtiği, müsamaha gösterilecek günler içinde bulunulmadığı dolayısıyla affın karşısında olduklarını bildirmişlerdir. Bu durum üzerine kürsüye gelen

¹¹ Bu heyette Hüsrev Bey (Gerde)'den başka Osman(Özgen), Dr.Fuat (Umay) ve Şükrü (Gülen) Beyler bulunmaktaydı. Bu konuda geniş bilgi için bakınız.(**Hüsrev Gerde'nin Anıları**, Hazırlayan:Sami Önal, İstanbul, 2002; Çağlar, **Hüsrev Bey Heyet-i Nashası**, s.17-24.)

¹² Bu bölgede ayaklanma, 13 Nisan 1920'de Düzce yakınındaki güvenlik birliği karargahına yapılan baskın ile başlamıştı. Birlik komutanını tutsak alan ayaklanmacılar Düzce'ye girerek yönetimi ellerine almışlardı. Beypazarı'nda da yönetimi ele geçirip, 16 Nisan'da da Bolu'ya hakim olmuşlardı.(Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, C.IV, Ankara, 1992, s.175.)

¹³ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi(TBMM ZC.)**, D.I, C.1, s.47-50.

Mustafa Kemal Paşa, bölge halkının çeşitli iftiralarla nasıl aldatıldığını, hatta Bolşevikler geliyor denildiği, bunun içinde kendisini korumak isteyen halkın silahına sarıldığını ve ne yazık ki, halkın, çoğu zaman masum ölümler, yıkılmış evler ve ayaklanmış kinlerden sonra hakikati anladığını izah etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, konuşmasının sonunda Meclisin Beypazarı'na karşı lütüfkâr muamele etmesini uygun gördüğünü belirterek şu teklifi yapmıştır:

*"Şimdi muhterem heyetiniz ulemayı kiramdan üç-beş zat intihab etsin, bunlar oradaki ulema ve eşrafi çağırısın hakikatleri anlatsın ve iğfal edilenler affedilsin. Binaenaleyh bu son vatani müdafaa ve irşat ve son davamız için ne yapmak lazım ise yapmalıyız. Mesele, Beypazarı, meselesi değil, bütün vatan, din ve şeref meselesidir"*¹⁴.

Mustafa Kemal Paşa'nun yapmış olduğu bu teklif kabul edilmiş ve Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa'nun önerisi de göz önünde tutularak; Abdülhalim Çelebi Efendi, Müftü Rifat Efendi ve Şeyh Servet Efendi'den bir heyet oluşturulmuştur. Bu heyet beraberlerine Ankara'da olan Kırşehir eşrafından Hacı Mehmed Efendi'yi de olarak önce telgrafhanede Beypazarı'nun ileri gelenleri ile görüşmüş, daha sonra da bölgeye gitmişlerdir. Bölgeye giden heyetin girişimlerinin başarılı olması TBMM'nde Anadolu halkının aydınlatılmasının önemi üzerinde durulmasını ve bu amaca ulaşmak içinde bir İrşat Encümeni'nin kurulması konusunu gündeme getirmiştir¹⁵. Sinop Milletvekili Hakkı Hami Bey, İrşat Encümeni'nin oluşturulmasındaki maksadı Mecliste, şu şekilde ifade etmiştir:

*"Hemen vakit fevletmeksizizin dahili ve harici lazım gelen propaganda ve irşatta bulunarak, efkâr-ı siyasiyeyi lehimize kazanmağa ve dahili buhranı izale ve ittihadın tamamen teyid ve tesisine sarf-ı mesai etmeğe matuf idi."*¹⁶

¹⁴ TBMM ZC,D.I, C.1, s.49-50; Cemal Kutay, **Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, Ankara, 1973, s.208. Mustafa Kemal ulusal davayı dünya kamuoyuna ulaştırmak ve yurt içinde halkı bu büyük amaca yöneltmek için aydınlatma ve inandırma görevini yapacak bir örgüt kurmayı önemli işlerden biri olarak ele almış ve Ankara'da TBMM'ni toplamadan önce 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nı kurmuştur. (İzzet Öztoprak, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Ankara, 1989, s.15-16)

¹⁵ TBMM ZC,D.I, C.1, s.51; Ali Sankoyuncu, **Milli Mücadele Din Adamları, I**, Ankara, 1995, s.163.

¹⁶ TBMM ZC,D.I, C.8, s.514.

B-İrşat Encümeni'nin Kuruluşu

Ülkede çıkan ayaklanmaların boyutu ve Beypazarı hadisesi TBMM'nin vereceği mücadelede, halkın aydınlatılması ve propagandanın çok büyük bir önemi olduğunu göstermişti. Mecliste yapılan konuşmalarda da bunun önemi mebuslar tarafından her vesile ile vurgulandığı görülmektedir. Örneğin; Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

"Memleketimiz İstanbul'dan gelen muhtelif cereyanlara sahne olmuştur. Şu an tarihte bizde onlara karşı tedafü-i vaziyet almaya mecburuz. Bu vaziyeti ancak propaganda teşkilatıyla temin edebiliriz. Yunanlılar muharebeye başlamadan evvel propagandaya başlamışlar ve cephelerde en büyük muvaffakiyeti propagandalar sayesinde temin etmişlerdir. Biz de cephelerimizde mukabil kuvvetlerle propaganda yapar, onların fikirlerini, kanaatlerini değiştirmeye çalışırsak en büyük saik-i muvaffakiyetimiz propaganda olur"¹⁷.

Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, isyanların dalga dalga memleketi sarmasından söz ederek, sinsî bir propagandanın ustaca masum ruhları zehirlediğini, buna karşı silahla değil, hakikatleri açıklayarak meşru varlığını müdafaa edebileceğini, tarihten örnekler vererek anlatıyor ve şöyle diyordu:

"..Bu memleket hangi akıbetlere maruz olacaktır. Onu vuzuh ve sarahatle, katiyetle görmek lazımdır. Gelen tehlike bütün manasıyla irticadır, efendim. İstanbul'da maddeten tatbikatını gördüğümüz gibi bu memleket içinde' düşünen, duyan millete rehber olacak ne kadar adamlar varsa hall etmek, soyunu kurutmak suretiyle bir imha siyaseti geliyor. Arada kullanılan vasıtaları biliyoruz. Zavallı köylünün ehlinde, afetinden istifade ederek, onlara hatıra gelmeyen şeyleri söylüyorlar."¹⁸

Milletvekilleri arasında, herkesin üzerine düşen görevi ve elinden geleni yapması gerektiği, bunun içinde her milletvekilinin kendi bölgesindeki duruma iyi vakıf olduğu ve onlara nasıl etki edeceğini daha iyi bileceği görüşü hakim olmuştur. Eğer bu şekilde bir çalışma yapılırsa ayaklanmaların önüne

¹⁷ TBMM ZC,D.I, C.2, s.128.

¹⁸ TBMM ZC,D.I, C.1, s.49-50.

geçilebileceği, sadece cezalandırma yoluyla bu işin halledilemeyeceği, halkın haleti ruhiyesinin iyi bilinmesi gerektiği, bu bilinmedikçe irşadın da mümkün olmayacağı vurgulanmıştır.

27 Nisan 1920 tarihli oturumda Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, İrşat Encümeni kurulmasına dair bir önergeyi meclise verdi. Servet Efendi bu önergesinde; "İrşad"ın insanlık hayatının saadeti yolunda en önemli unsur olduğunu, fakat ne yazık ki, düşmanların bu güzel hakikati, kötü yollarda kullanmakta ve batıl hak gibi gösterme gayreti ile insanları kötü duruma düşürdüklerini ifade etmiş ve düşmanların yapmış olduğu plan ve teşkilatlı programın çok etkili olduğunu, bunun için silaha benzer silahla karşı konulabileceğini, doğruluğuna inanılan gerçekleri milletin önüne açıkça sermek için harekete geçilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu amaçla da Büyük Millet Meclisi'nin oluşturacağı şubeler arasında bir "İrşad Şubesi"nin de kurulmasını teklif etmiştir.

Bu önergeye göre; kurulacak İrşad Encümeni, görevlerini üç şekilde yapmalıdır.

Birincisi; düşmanın yapmış olduğu propaganda sonucu elimizden çıkmış yerlerde, meclisin vereceği karara göre ya buraların eşraf, ayan ve uleması Ankara'ya getirilerek İrşad Heyeti tarafından bilgilendirilir ve ruhları aydınlatılır veya uygun olan yerlere İrşad Heyetleri gönderilir.

İkincisi; asker, polis ve jandarma gibi memleketin ve milletin güvenliğinden sorumlu olan kesimin, gerek meclisin almış olduğu kararlar ve faaliyetlerden, gerekse ülke içinde ve dışında meydana gelen gelişmelerden haberdar edilmesi ve aydınlatılmasıdır.

Üçüncüsü; düşman işgali altında bulunmayan bölgelere, yine ya heyetlerin girmesi veya bölgelerin ileri gelenlerinin Ankara'ya getirilerek aydınlatılması ya da, buralarda birer şube teşkili suretiyle bu işin yapılmasıdır.

Şeyh Servet Efendi'nin önergesi, mecliste genel olarak kabul görmüşse de bazı mebuslar, bu iş için ayrı bir encümene gerek olmadığını Umur-u Şeriye tarafından bu görevin yerine getirilebileceği üzerinde durulmuşlar, fakat Servet

Efendi, İngilizlerin bu iş için bakanlık bile kurduklarını ifade etmesi üzerine Mecliste aynı gün vermiş olduğu önerge büyük bir ekseriyetle kabul edilmiştir¹⁹. Önergenin kabul edilmesi sonucu İrşat Encümeni kurulması çalışmalarına başlanmıştır.

C- İrşad Encümeni'nin Kadrosu, Amacı ve Faaliyetleri

Büyük Millet Meclisi Hükümeti kurulduktan sonra oluşturulan komisyonlar içinde yer alan İrşat Encümeni'nin, her encümenden bir kişinin seçilmesi suretiyle oluşturulması istenmiş ve kısa zamanda İrşat Encümeni ile Meclisin en kalabalık komisyonu olmuştur²⁰.

İrşat Encümeni'nin ilk başkanlığına Yunus Nadi(İzmir Mebusu), Mazbata Muharrirliğine Ali Şükrü (Trabzon Mebusu) ve katipliğine de Muhiddin Baha(Bursa Mebusu) seçilmişlerdir. TBMM'nin ilk komisyonlarından biri olan İrşat Encümeni'nde 1920-1923 yılları arasında yer alan mebuslardan tespit edebildiklerimizin listesi aşağıdadır:

Yunus Nadi Bey (İzmir Mebusu)(İlk Başkan) (İktisad Encümeninden)

Ali Şükrü Bey (Trabzon Mebusu) (Mazbata Muharriri) (Hariciye Encümeninden)

Muhiddin Baha Bey (Bursa)(Katip) (Adliye Encümeninden)²¹

Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahib)²²

Mahmud Celal Bey (Saruhan)²³

Ziya Hürşit Bey (Lazistan)(Hariciye Encümeninden)

Reşid Bey (Saruhan)(Müdafaa-i Milliye Encümeninden)

Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır)(Müdafaa-i Milliye Encümeninden)

Sabri Bey (Kastamonu)(Nafia Encümeninden)²⁴

¹⁹ TBMM ZC,D.I, C.1, s.94-96.

²⁰ TBMM ZC,D.I, C.1, s.94-96.

²¹ TBMM ZC,D.I, C.1, s.322.

²² TBMM ZC,D.I, C.1, s.280.

²³ TBMM ZC,D.I, C.1, s.281.

²⁴ TBMM ZC,D.I, C.1, s.322-323.

Hafız İbrahim Bey (Isparta)(Dahiliye Encümeninden)
Mesut Bey (Karahisar-ı Şarki)(Dahiliye Encümeninden)²⁵
Dr. Mazhar Bey (Aydın) (Sıhhiye Encümeninden)
Dr. Mustafa Bey,(İzmir) (Sıhhiye Encümeninden)
Abdullah Bey (Bolu) (Şeriye ve Evkaf Encümeninden)
Remzi Bey (Kayseri)(Şeriye ve Evkaf Encümeninden)
Mehmet Halim Bey (Kayseri)
Tunalı Hilmi Bey (Bolu)
Mehmet Akif Bey (Burdur)
Mazlum Baba Efendi (Denizli)
Hafız İbrahim Efendi (Isparta)
Remzi Efendi (Kayseri)
Mustafa Taki Efendi (Sivas)
Hacı Süleyman Efendi (İzmir)
Refet Hacı Hüseyin
Mehmet Emin Bey (Erzincan)
Ahmet Tevfik Bey (Erzincan)
Mehmet Hulusi Efendi (Akyol)
Mehmet Hamdi Bey (Adana)
Hacı Mustafa Efendi (Ankara)
Şemsettin Bey (Ankara)
Esat Bey (Aydın)
Ahmet Fevzi Bey (Batum)
Mehmet Emin Bey (Aydın)
Nusret Bey (Erzurum)
Hüseyin Hüsnü Bey (Isparta)
Abdülhalim Çelebi Bey(Konya)
Osman Fevzi Bey (Erzincan)

²⁵ TBMM ZC, D.I, C.1, s.257.

Meclis, İrşat Encümeni üyelerini kendi içerisinde seçerken, ayrıca Anadolu'nun her tarafında, bölge insanı içinden (eşraf, ulema ve öğretmenlerden) de İrşat Heyetleri oluşturulmasını karara bağlamıştı. Bu irşat heyetleri, halkın toplu olarak bulunduğu yerlerde, camilerde, Meclis'ten veya İrşat Encümeni'nden alınacak yönergeler doğrultusunda kamuoyu oluşturacaklardı²⁶.

İrşat Encümeni'nin kurulduğu bu sıralarda, İstanbul Hükümeti tarafından oluşturulan ve Anadolu'ya gönderilen Heyet-i Nasihalar da vardı ki, bunlar da bir nevi öğüt kuruluşları idiler. Görevleri Mondros hükümlerine karşı gelmenin, ülkenin büsbütün felaketine yol açacağını bu sebeple merkezi hükümetin kararlarına kayıtsız şartsız itaat etmek gerektiğini anlatmaktı. Ali Rıza Paşa ile Hurşit Paşa'nın başkanlığında olan heyetlerde Sultan Hamid'in iki oğlu Şehzade Abdürrahim ve Abdülhalim Efendiler de bulunuyorlardı²⁷.

İrşad Encümeni ve dolayısıyla Anadolu'nun içlerine ve cephelere gönderilen İrşad Heyetleri, İstanbul Hükümeti'nin oluşturduğu Heyet-i Nasihalara karşı da mücadele etmek durumunda kalacak, vatanın savunması yolunda uğraştıkları davanın önemini ve meşruiyetini halka anlatmak için büyük çaba göstereceklerdir.

Nitekim İrşat Encümeni Başkanı Yunus Nadi Bey, Meclis'te yaptığı konuşmada propagandanın ne kadar çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Propagandanın çift yönlü olduğunu, bunun bir yönü içe ve bir yönünün dışa doğru olduğunu ifade eden Yunus Nadi Bey, İrşad Encümeni'nin yapacağı icraatı şu şekilde izah etmektedir:

"İçe yönelik olan propagandaya aydınlatma ve uyarma diyebiliriz. Ama yine de propaganda ile yayılmak istenilen fikirler en etkili araçlarla halkın son ferdine kadar ulaştırılması, Milli davamızı kazanmakta propagandanın faydası, düzenli asıl beş ordu kadar ve belki ondan daha fazladır. Onun için öncelikle

²⁶ Bir çok tanınmış sima bu İrşad Heyetleri içerisinde çalışmışlardır. Bunlardan birisi de Mehmet Akif(Ersoy)'dir. Hatta Mehmet Akif Bey heyetlerin birinin başkanlığını yapmıştır.(Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşerimiz Atatürk*, s.237). Cemal Kutay, Atatürk'ün Ankara'ya geldikten sonra her vilayetin ileri gelenlerinden bir heyeti Ankara'ya davet ettiğini ve bunlardan Milli Mücadele hakkında bölgelerindeki halkı aydınlatmalarını, tereddütleri ortadan kaldırmalarını istediğini belirtmektedir.(Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.315)

²⁷ Kutay, *Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, s.315.

kendi halkımızı, propaganda ile savaş lehine kazanmak, onları aydınlatmak ve sonra dışarıya dönülmelidir. Bolşevikler kendi içlerindeki karışıklıkların büyük çoğunluğunu propaganda silahı ile devre dışı bırakmışlardır”²⁸.

Birbirlerine düşman edilmiş kardeşlerin TBMM'nin etrafında toplanmasını ve barıştırılmasını sağlamak amacıyla mebuslar arasından da heyetler oluşturulmuş ve bunlar kendi seçim bölgeletine giderek, bu yönde çalışmalar yapmışlardır.

İrşad Encümeni ve İrşad Heyetleri yalnız cephe gerisindeki halkı değil aynı zamanda cephelerde savaşan askerleri de aydınlatmak ve maneviyatlarını yükseltmek için çalışmalar yapmışlar, onların aynı zamanda moral kaynağı olmuşlardır²⁹.

İsyanların bastırılması, halkın bilgilendirilmesi konusunda komutanlarda önemli hizmetler yapmakta ve askeri görevlerinin yanında halkın aydınlatılması hususunda da çaba göstermekteydiler. Örneğin; Ali Fuat Paşa, bu hususta kendisine verilen görev ve faaliyetleri hakkında şu bilgileri vermektedir:

“...Büyük Millet Meclisi, isyancıların elebaşlarını ortadan kaldırmak ve kandırılmak suretiyle ayaklanmış bulunan günahsız ve bilgisiz halkı aydınlatmak ve asayişi temin etmek amacıyla beni gönderdi. Geyve'ye varışımla birlikte size hitaben bir beyanname yayınladım. Bu beyanname tutulan yolun vatana ve millete karşı bir ihanet olduğunu, yasal milli kuvvetlerden güç alan Büyük Millet Meclisi'nin kutsal amacını ayrıntılarıyla anlatıp, hepinizi hak yoluna davet ettim.”

30

Milli Mücadele başlarında çok karışık bir durum arz eden Konya'daki isyanın bastırılması hususunda Mustafa Kemal Paşa'nın halkı aydınlatmak için kendisine görev verdiğini bildiren İsmet Paşa da, bu konuda yaptığı çalışmalar hakkında şunları kaydetmektedir:

²⁸ Yunus Nadi, *Anadolu'da Yeni Gün* 23 Eylül 1920.

²⁹ TBMM ZC,D.I, C.2, s.563; İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Eskişehir, 1997, s.272-273.

³⁰ Çavdar, *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla*, s.310-312.

138 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HALKI AYDINLATMA VE PROPAGANDA FAALİYETLERİ YÜRÜTEN ÖNEMLİ BİR KOMİSYON: "İRŞAD ENCÜMENİ"

"...Konya bölgesi de bir isyan merkezi idi. Burada, Beyşehir'de, Seydişehir'de zaman zaman isyanlar çıkar. Bir defa Mustafa Kemal paşa, beni Konya'ya göndermişti. Gittim, büyük bir toplantı tertip ettim. Memleketin vaziyetini, istila altında bulunduğumuzu, isyanların düşmanlarımızın işine yaradığını, onlara faydalı olduğunu halka anlattım. Düşmanlarımızın hakkımızda ne karar vereceklerini ve bize daha neler yapacaklarını bilmediğimizi söyleyerek, kendimizi korumak için ne kadar erken davranırsak o kadar şey kurtarabileceğimizi anlatmaya çalıştım."³¹

Yine Konya'da halkın Milli Mücadele etrafında toplanmasını sağlamak için görevlendirilenlerden birisi de Refet Paşa'dır. Refet Paşa, bu amaçla daha farklı bir yöntem izleyerek, yapılacak bilgilendirme ve aydınlatma faaliyetinin daha iyi sonuç verebileceği düşüncesiyle, Konya Valisi, Kumandan ve bölge ileri gelenlerinden oluşan bir heyeti Ankara'ya getirmişti³². Mustafa Kemal Paşa bu heyetle Hükümet Konağı'nda görüşerek durumu açıklamış ve milletin düştüğü bu beladan kurtulabilmesi için tuttıkları yolu anlatmıştır. Bu konuşma, Konya Heyeti üzerinde oldukça büyük bir tesir yapmıştır. Nitekim konuşma sonrası Ulemadan Sivashlı Ali Efendi şunları söyleyecektir:

"-Doğrusu biz vaziyetin ta bu derece vahim olduğundan gaflet üzere imişiz. Sizleri gördük, hakikatleri öğrendik. Konya'nın bu yolda milletten zerre kadar bile ayrılmayacağından emin olmanızı rica ederiz. Tuttuğunuz mübarek yolda Allah sizlere murat ve muvaffakiyet ihsan buyursun. Allah Türk Milletini ve bu İslâm diyarını şu afetten de korusun ve kurtarsın."³³

İrşat Heyetleri Anadolu'nun birçok yerinde köy köy dolaşarak halkı uyandırdılar ve gerçekleri anlatarak Milli Mücadele etrafında toplanmalarını sağladılar³⁴. Tekâlif-i Milliye emirlerinin halk arasında uygulanabilirliğini

³¹ İsmet İnönü, **Hatıralar**, I. Kitap, İstanbul, 1985, s.207-208.

³² Sebahattin Selek, **Milli Mücadele**, II, İstanbul, 1982, s.798.

³³ Yunus Nadi, **Ankara'nın İlk Günleri**, İstanbul, 1955, s.106-108.

³⁴ Osman Bölükbaşı, babası Hacı Ahmet Beyin Atatürk tarafından Kırşehir'de görevlendirilen İrşad Heyeti içerisinde bulunduğunu, bu heyetin çalışmaları sonunda Milli Mücadele aleyhinde Kırşehir Sancağı'nda hiçbir hareket görülmediğini, bilakis Kırşehir'in Milli Mücadelede en çok fedakârlık yapan ve en çok şehit veren illerden biri olduğunu anlatmaktadır. (Kutay, **Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, s.315.)

sağlamak için çaba gösterdiler ve bunda da önemli başarılar kazandılar. Yine Kurban bayramında halktan toplanan kurban etlerinden kavurma yapıyorlarken, kurban derilerinden de çarık yaptırarak ayağında çarık bile cephedeki askere göndermişlerdir. Halktan yatak yorgan toplanarak hastanelere verilmesini sağlamışlardır³⁵.

Milli Mücadele olayları üzerinde halkı uyanık ve bilgili tutmak artık BMM'nin bizzat yürüttüğü temel hizmet olmuştu. Bu sadece Ankara için değildi. İrsad Encümeni esaslarını hazırladığı konuları il ve ilçelere, Anadolu Ajansı aracılığı ile de bildirmekte daha sonra bunlar meydanlarda toplanan halka anlatılmaktaydı³⁶. Encümen üyeleri tatillerde, hatta Meclis çalışmaları sürerken yurt içine dağılarak milli gayeler doğrultusunda halkı uyarmakta ve askere de moral güç vermekteydiler.

TBMM, İrsad Heyetlerinin çalışmalarını yakından izlemiştir. Özellikle Mebuslar, İrsad Heyetlerinin daha iyi hizmet yapabilmeleri için hangi yöreye gidilecekse, o yörenin durumunu, psikolojisini, yaşam koşullarını, düşünce yapısını, gelenek göreneklerini iyi bilen yöre mebuslarının da bu heyetlere katılmasının yararlı olacağı görüşündeydiler³⁷. Gerçekten de İrsad heyetlerinde bulunan ve bölgelerine gidip halkla görüşüp, TBMM, Milli Mücadele ve diğer gelişmeler hakkında halkı bilgilendiren yöre mebusları bu konuda başarılı olmuşlardı. Örneğin; 18 Ekim 1920'de, Amasya Mutasarrıfı, Meclise gönderdiği bir yazıda; ülkenin müdafaası, asayişin temini ve korunması için mülki ve askeri yetkililerle birlikte çalışmak ve halkı aydınlatmak amacıyla bölgeye gelen Amasya mebuslarından Dr. Asım, Miralayzade Hamdi ve Topçuzade Ali Bey'in bölgede köylere varana kadar dolaşarak halkı aydınlattıkları ve bundan çok olumlu sonuçlar alındığını bildirmişti³⁸.

³⁵ Kutay, **Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, s.313.

³⁶ Kutay, **Cumhuriyetin Manevi Mimarları**, s.211.

³⁷ Güneş, **Birinci TBMM**, s.275.

³⁸ **TBMM ZC,D.I, C.18, s.191-192.**

Anadolu'da kardeş kanunun akıtılmasını önlemek ve birlik içinde hareket edilmesini sağlamak için gönderilen bu heyetler, zaman zaman çok zor durumda da kalmışlar, isyancılar tarafından hapse atılmışlar ve hayatları tehlikeye düşmüştür. Her şeye rağmen görevlerinin bilincinde, büyük fedakârlıklarla çalışmalarını sürdüren İrşad Heyetlerinin, Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasında çok büyük katkısı olmuştur.

II-Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Kurulması

İrşad Encümeni ve oluşturulan İrşad Heyetleri kendilerine verilen görevleri büyük bir hassasiyetle yerine getirirken, bu girişimlerin yeterli olmadığı ve bu işin desteklenmesi gereği Mecliste çeşitli şekillerde dile getirilmiştir. Mesela; İrşad Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey, irşadın yapılacak propaganda teşkilatının sadece bir kısmını oluşturduğunu, hem içte ve hem de dışta irşadın yanında matbuat ve istihbarat yoluyla da aleyhte olan propagandayı önlemek ve herkesi ayrı noktada birleştirmek gerektiğini ifade etmiştir³⁹. Bu sebeple, 19 Mayıs 1920'de Meclis'in 18. oturumunda, Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, İzmir ve çevresinde meydana gelen isyanlar ve Anzavur'un çıkarmış olduğu ayaklanmalar üzerinde durarak, bu olayların önünün alınması için propagandanın çok önemli olduğunu vurgulamış ve bunun için İrşad Encümeni'nin kontrolü altında bir istihbarat müdüriyeti kurulması gerektiğini belirterek, şu teklifi Meclis'e sunmuştur:

"1-İrşadat ve istihbarat nezareti yahut, müdüriyet-i umumiyesi ihdası ile teşkilat ve lazım gelen terakkiyatın bir zatını idaresinde tedviri,

2-Her vilayet ahalisinin vaziyetine, ahvali ruhiyesine göre propaganda programlarının tanzimi ile temin-i tatbiki ve tatbikinin hüsnü suretle cereyanını idare,

3-Bilumum Kuva-yı Milliye gazetelerinin, bir program dahilinde neşir ve tamimi ve muntikalara taksimi, gazetelerin en ücra köylere kadar tevzii,

4-Bu müdüriyet-i umumiyeye oldukça mühim bir para tahsisi,

³⁹ TBMM ZC,D.I, C.1, s.136.

5-İrşat Encümeni'nin bu müdüriyet-i umumiye'yi daimi kontrol altında bulundurması ve mesele'nin Meclis-i Millimizde derhal müzakeresiyle süregelen teşkilatın icrasını talep ve temenni eylerim."⁴⁰

Necati Bey'in verdiği bu teklife, Meclis'in 7 Haziran 1920 tarihli oturumunda, bazı itirazlar olmuştur. Bunu üzerine İrşad Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey söz alarak, istihbarat ve matbuat müdüriyetinin kurulmasının niçin gerekli olduğu hususunda açıklayıcı bilgiler veren bir konuşma yapmış ve aynı gün İstihbarat ve Matbuat Müdüriyeti teşkili hakkındaki tasarı Meclis'e sunulmuştur.

Layihada; müdüriyetin kurulmasının niçin gerekli olduğu üzerinde durularak, memleketin uğradığı felaketlerin en önemli ve üzücü etkenlerinden birinin içeride ve dışarıda yapılan çalışmalar hakkında yeterince bilgilendirme yapılmadığı, konunun ihmal edilmiş olduğu belirtilmiştir. Milli menfaatlerin korunması hususunda silah kadar önemli olan siyaset ve fikir teşkilatının ihmal edilmiş olmasının çok kötü sonuçlara sebep olduğu, Avrupa'da en küçük devletlerin bile bu açıdan geniş bir teşkilata sahip bulunduğu, Yunanistan ve Bulgaristan'ın buna önemli bir örnek olduğu belirtilmiştir.

İrşat Encümeni, uzun bir araştırmadan sonra esaslı bir teşkilat meydana getirmek ve bu teşkilatı peyderpey iyileştirerek, milli siyaseti harice karşı müdafaa ve dahilde de her tarafa duyurmak gibi iki büyük amacı temin için, meclise bu layihayı vermişti. Buna göre; kurulması teklif olunan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin gayesi, iki büyük hedefe yönelmekteydi. Birincisi; harice karşı milletin çaba ve isteklerini duyurarak milli davanın meşruiyetini ispata çalışmak, ikincisi ise; dahilde milletin fikirlerini bir noktada birleştirmek üzere her vasıttan istifade ederek aydınlatma ve bilgilendirme ile meşgul olmaktadır⁴¹.

Görüşmeler sonunda, 7 Haziran 1920'de, "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi" kurulması kabul edilmiştir. Bu müdüriyetin kurulması ile birlikte

⁴⁰ TBMM ZC,D.I, C.1, s.354.

⁴¹ TBMM ZC,D.I, C.1, s.125-126.

İrşat Encümeni'nin görevlerinin büyük bir kısmını da üzerine almıştır. Görev ve yetki açısından İrşat Encümeni'nden daha geniş bir alanda çalışacak olan Matbuat ve İstihbarat-ı Umumiye Müdüriyeti'nin görevi; Avrupa basını karşısında yasal hukukumuzu savunmak, dünya basınına sürekli incelemek ve işlemek, zamanın gerekli kıldığı fikri ve psikolojik birliği sağlamak, kamuoyunu ayakta tutmak için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gazeteler çıkartmak, Türk ve İslam Dünyasını ilgilendiren sorunlar hakkında herkes tarafından kolayca anlaşılır broşürler hazırlamak gibi hususları içermekteydi. Daha önce kurulmuş olan Anadolu Ajansı'nun da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'ne bağlanması, bu görevlerin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinde, büyük yarar sağlamıştır⁴².

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin faaliyetleri, halk arasında milli mücadele fikri etrafında birleşmede etkili olmuşsa da, ülkede gelişen olaylar müdüriyetin daha etkin bir şekilde çalışması gerektiğini ortaya koymuş ve bu gereklilik zaman zaman Müdüriyetin eleştiriler almasına sebep olmuştur. Eleştiriler, Müdüriyetin halkı aydınlatmak için gazete ve kitaplar çıkarmadığı, kullandığı dilin halkın dili olmadığını, içeride ve dışarıda propaganda örgütleri kurmadığı gibi konularda toplanmakta ve Müdüriyete verilecek direktifin "Misak-ı Milli" olması gerektiği vurgulanmaktaydı⁴³.

Bu dönemde, Bursa'nın Yunanlılar tarafından işgali de Müdüriyet'in eleştiriler almasına sebep olmuştu. Bursa'nın işgali ve bu esnada Yunanlıların Türk halkına yaptığı zulüm; TBMM'ni çok etkilemiş, Meclis kürsüsü siyah örtü ile örtülmüş ve bu gelişmeler ülkede büyük heyecan uyandırmıştı. Düşmana karşı, ordu toplanamaması, ayaklanmalar ve asker kaçakları bu heyecanın artmasının en büyük etkeni idi. Mebuslar işgalin bütün halka duyurulup, ulusal heyecanın yaratılması hususunda yetkili kurulların yeterince faal olmadığı düşüncesindeydiler⁴⁴.

⁴² Yücel Özkaya, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın*, Ankara, 1989, s.49.

⁴³ *TBMM ZC,D.I, C.8, s.530.*

⁴⁴ Selek, *Milli Mücadele, II*, s.823-825; Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s.36.

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, özellikle 1921 bütçesi görüşülürken sert eleştirilere maruz kalmış, müdüriyetin yurtiçi ve yurtdışı için ürettiği haberlerin yetersiz kaldığı, Anadolu Ajansı'nın halkı bilinçlendirmekten de uzak olduğu dile getirilmiş ve Hakimiyet-i Milliye gazetesinin yurdun her köşesine ulaştırılamamasından şikayet edilmiştir. Ayrıca Bursa'nın işgalinden sonra savunmaya daha çok önem verilmesi, memleketin bütün gücünün bu olağanüstü tehlike karşısında seferber edilmesi istenmişti. Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey de, bu tehlike karşısında mebusların büyük kısmının memlekete dağılıp halkın uyarılmasını teklif etmişti⁴⁵.

Yine bu bağlamda 17 Şubat 1921'de, Amasya Merkez Ordu Kumandanlığı tarafından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'ne çekilen bir telgrafta, çalışmaların daha etkili sonuçlar verebilmesi açısından "İrşad Heyetleri" oluşturma gerekliliği üzerinde durulmuş ve özetle şu hususlar önerilmişti:

"-Sultaniye ve Mülkiye mekteplerinin öğretmenlerinden ve bölgedeki ulema ve münevver kişilerden İrşad Heyetleri oluşturulması ve bu heyetlerin birbirleriyle devamlı irtibat halinde olması,

-Her heyetin bulunduğu bölgede matbaalara destek sağlaması, halkın anlayacağı şekilde birer gazete çıkarılması ve birer nüsha köylere gönderilmesi.

-Bu heyetlerin çalışmalarına mutasarrıfların yardımcı olması ve yine bu heyetler aracılığı ile köy okullarına kitaplar dağıtılması."⁴⁶

İşte bu gelişmeler mecliste, halkı aydınlatma meselesinde İrşad Heyetlerinin önemini yeniden gündeme getirmiş, Meclisin 28 Şubat 1921 tarihli oturumunda İrşad encümeni'nin üzerine düşen görevleri tam manasıyla yerine getiremediği belirtilerek bazı yeni görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin; bunlardan birisi, bu işin "Encümen-i Mahsusa" havale edilmesiydi ki buna göre; Meclisten tayin olunacak beş kişilik heyetin, Dahiliye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği, Posta ve Telgraf

⁴⁵ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, s.36.

⁴⁶ Özkaya, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın*, s.57; Mustafa Balcıoğlu, *İki İsyân Koçgiri Pontus-Bir Paşa, Nurettin Paşa*, Ankara, 2000, s.229.

144 MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE HALKI AYDINLATMA VE PROPAGANDA
FAALİYETLERİ YÜRÜTEN ÖNEMLİ BİR KOMİSYON: "İRŞAD ENCÜMENİ"

Müdürü Umumilerinin de iştirakiyle birlikte hareket edilmesi, ayrıca bunlara Şeriye Vekili'nin de eklenmesi idi⁴⁷.

Karesi Mebusu Basri Bey ise, irşad ile propagandanın çok farklı kavramlar olduğu üzerinde durmuş ve görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

"İrşadı biz maalesef propagandanın mukabili olarak kabul ediyoruz. Memleketimizde başkadır. Siyahı beyaz, beyazı siyah gösteren şeylere de propaganda derler. Şayialara da propaganda derler. Bir kere bizdeki irşat, yani dahilde yapılmaları lazım gelen irşat, propaganda değildir. Biz meşhur ve muhik olan davamızın bu meşruiyetini teyit için çalışacağız."

Basri Bey ayrıca, gazetelerin köylüye ulaşamadığı ve onların gazete okumadığı, bunun için onlara ulaşmanın karşılıklı konuşma yoluyla daha doğru olacağını ifade etmiştir⁴⁸.

Dış tesiri önlemek için İstanbul kapısının tamamıyla kapatılması ve daha etkili bir aydınlatma faaliyetinin yapılması, bunun için özellikle din adamlarının görevlendirilmesi şeklinde öneriler de getirilmişti⁴⁹.

İrşat Encümeni'ni daha etkin kılmak konusunda Mecliste bazı öneriler de verilmiştir. 26.12.1921 tarihli 134. oturumda Mersin Mebusu Selahattin Bey, Maarif, Şeriye, Hariciye Vekilleri ile Meclisten veya bu encümenlerle İrşat Encümeni'nden bir heyet teşkil edilerek esaslı bir şekilde bu işe memur kılınmalarını istemiştir⁵⁰.

Aynı oturumda, Lazistan Mebusu Osman Bey, bu duruma daha net bir bakış açısı getirmiştir. Ona göre memleketimizde yapılacak irşat iki şekilde olur;

⁴⁷ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.554. Refet Paşa'da bu oturumda yapmış olduğu konuşmada, geri cephenin ileri cephe kadar sağlam olması gerektiği, bunun içinde geri cepheye verilecek önemin ileri cepheye verilecek önemin kat kat üzerinde olması gerektiği üzerinde durmuştur. Şükrü Efendi de, geri cepheye önem vermenin bir zaruret olduğunu ifade ettikten sonra, hassas damarımız geri cephe'dir. Düşman saldırdığı melunin şebekelerde Anadolu'nun etrafını ihata etmiştir. İçimizden adam çalmaya çalışıyorlar yahut çaldılar, çalışıyorlar..." diyordu. (TBMM GCZ, D.I, C.2, s.554.)

⁴⁸ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.562-563.

⁴⁹ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.560-561.

⁵⁰ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.546.

Birincisi manevi kısmı; Bunda bölgelerde görevli idarecilere ve memurlara Meclisin maksadı tam olarak izah edilir, genel bir talimat ile takip etmeleri mecburi tutulur. Bunlarda müftüler ve Müdafaa-i Hukuklar vasıtası ile yaptırılmalıdır.

İkincişi maddi kısmı; Bölgelerde hükümetin adilane icraatını temin etmek, halkı sıkıntıya sokan etkenleri ortadan kaldırmak. Eğer bölgelerde hariçten propagandanın önüne geçilemiyorsa bu noktada hükümete yardım edebilecek en iyi vasıtanın İstiklâl Mahkemelerinin olacağını bildirmiştir⁵¹.

Bursa Mebusu Emin Bey ise, 18 Aralık 1921'de vermiş olduğu önergede; İngilizlerin özellikle Vilayet-i Şarkiyeye'de yapmış oldukları ve yapmak istedikleri propagandaya karşılık vermek üzere, aynı zamanda bu bölgede kontrol ve teftiş için bulunan Van Mebusu Haydar ve Genç Mebusu Dr. Haydar Beylerin memur edilmesini teklif etmiştir⁵².

Sonuçta yeni bir İrşat Encümeninin oluşturulması ve Aralık 1921'de Mecliste kurulması kararlaştırılan Harp Encümeni'ne⁵³ bağlanması üzerinde durulmuştur. Yunus Nadi Bey bu amaçla şöyle bir teklif getirmiştir:

"1-Meclisten ve mütehasıs zevattan aidi olduğu vekaletlerle birlikte mesai. edecek 5 kişilik bir heyetin seçim ve tayini.

2-İçinde bulunduğumuz vaziyetin lüzumatından olan propaganda işinin tanzimi meselesinin dahi esası kabul olunan Harp Komitesi'ne tevdi."⁵⁴

Bu teklifteki propaganda işinin Harp Komitesi'ne bağlanması fikri, ülkede askeri idarenin tesisine sebep olacağı şeklindeki itirazlar sebebiyle kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Meclisin 27 Aralık 1921 tarihli oturumunda, İrşat Encümeni'nin işlerini eksik bir şekilde yerine getirdiği, bunun içinde daha esaslı bir ortam hazırlanması ve buradaki vekillerle birlikte çalışmak üzere Meclisten bir

⁵¹ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.546.

⁵² TBMM GCZ, D.I, C.2, s.547.

⁵³ Harp Encümeni, memleketin müdafaası için yapılan bütün hizmet ve işleri idare etmek, kontrol ve takip için kurulmuştu. (TBMM GCZ, D.I, C.2, s.549-550).

⁵⁴ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.550

heyet seçilmesi teklifini içeren "Harp Encümeni Fevkaladesi Kanunu Hakkında Hariciye Encümeni Mazbatası" okunarak kabul edilmiştir⁵⁵.

Buna göre; "Memleket dahil ve haricinde Büyük Millet Meclisi'ni amal ve maksadını neşir ve tamim ve eskâr-ı umumiyeyi tenvir için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisiyle, Hariciye ve Dahiliye Vekillerinin, Matbuat ve Posta ve Telgraf ve Telefon Müdüri Umumilerinin de iştirak edeceği Meclisi Aliden müntehap beş azadan mürekkep bir İrşat Encümeni Mahsusu teşkil olunmuştur"⁵⁶.

Böylece Meclis, gerek ülke içinde gerekse ülke dışında propagandanın tam etkili olabilmesi için birkaç vekaletin ortak bir çabasının gerekliliği üzerinde durmuş ve bu amaçla da bir komite teşkil etmiştir. Faik Ahmet (Barutçu) Bey, İstikbal'deki "İrşad Heyeti" başlıklı yazısında bu heyetin kurulma amacını şu şekilde açıklamıştır⁵⁷. "Ankara'da dahili ve harici matbuat için bir İrşad Heyeti teşkil etmiştir. Bu heyetin anladığımızı göre vazifesi, hükümetin dahili ve hariciye siyasetinde matbuatı tenvir ve irşad etmekten ibaret olacaktır. Bilhassa siyasi meselelerde, harici politika işlerinde buna fevkalade bir ihtiyaç olduğuna şüphe yoktur. Matbuat bu gibi mesailde hükümetin nokta-i nazarına az çok vakıf olabilmek ve ona göre idare-i lisan imkanını elde eylemelidir."

Görüldüğü üzere İrşad Encümeni, meclisin açıldığı ilk günlerde kurulduğu amacını biraz daha genişleterek, şimdi basının da ana kaynaklarından biri olarak bu konuda aydınlatıcı bir görev üstlenecektir. Bu itibarı ile teşkil edilen İrşat Heyeti, o günkü şartlarda önemli bir ihtiyacı karşılayacaktır.

Sonuç

Sonuç olarak denilebilir ki; TBMM ülke içerisinde büyük kargaşanın yaşandığı, gerek dışardan gerekse içerden çeşitli şekillerde Milli Mücadele aleyhinde yapılan propagandalarla ayaklanmaların baş gösterdiği bir dönemde açılmıştır. İşte bu şartlarda TBMM, Milli Mücadele hareketini sekteye uğratacak ve

⁵⁵ TBMM GCZ, D.I, C.2, s.550.

⁵⁶ TBMM GCZ, D.I,C.2, s.552.

⁵⁷ İstikbal, 11 Kanun-ı sani/Ocak 1922.

halkın gözünde Meclisin otoritesini yıkacak bu girişimler için çeşitli tedbirler almıştır. Bu tedbirler İstiklal Mahkemeleri'nin açılması, "Hıyanet-i Vatanîye Kanunu" gibi daha kesin sonuçlar alıcı tedbirler olduğu gibi, halkın aydınlatılarak, bilgilendirilerek ve gerektiği zamanda bu tür girişimlere karışanları affederek bu mücadelede halkın kazanılması da amaçlanmıştır. Bu sebeple İrşat Encümeni kurulmuş ve İrşat Heyetleri bu yolda çok fedakarca çalışmalar yapmışlardır. Anadolu halkının büyük bir bölümünün okuryazar olmayışı, gazete ve dergilerin hem içerik hem de sayı olarak yeterli olmayışı, sözlü propagandanın önemini artırmıştır. Ayrıca bu heyetlerde halkın güvenini kazanmış kişilerin, din adamlarının ve öğretmenlerin görev alıp fedakâr bir şekilde çalışmaları İrşad Encümeni'nin hedeflerine ulaşmasında önemli ölçüde etkili olmuştur. İrşad Encümeni'nin en önemli başarısı, hiç şüphesiz Anadolu Halkını TBMM'nin etrafında birleştirmede yaptığı büyük katkıdır.

ÖZET

23 Nisan 1920'de, TBMM açıldığı günlerde Milli Mücadele aleyhindeki içten ve dıştan yapılan propagandalar halk üzerinde etkili olmuş ve bunun sonucunda Ankara'nın yanı başına kadar gelen isyanlar meydana gelmişti. Bu açıdan TBMM'nin ve Hükümetinin karşı bir propaganda ile Anadolu'da halkın ayaklanmasına sebep olan unsurları ve kötü propagandayı ortadan kaldırması gerekiyordu.

Diğer yandan TBMM açılıp çalışmalarına başlamasına rağmen Anadolu halkı, Meclisin amaçları bir yana, İstanbul'un işgalinden bile habersizdi. Oysa Meclis, Anadolu halkının bağımsızlık ve özgürlük savaşının karargâhı idi. Böylesine geniş cepheli bir savaş, ancak halkın maddi ve manevi katılımı ile başarıya ulaşabilirdi. Bunun için yapılan olumsuz propagandaları etkisiz kılmak ve halkı TBMM'nin etrafında toplamak gerekiyordu. Bu etkenler karşısında TBMM, düşmanın silahıyla düşmanı etkisiz hale getirmek için içe ve dışa yönelik propaganda faaliyetlerine yönelmiştir. Bu çalışmada; Milli Mücadele olayları üzerinde halkı uyanık ve bilgili tutmak, doğru ve düzenli bilgileri bizzat halkla yüz yüze görüşerek vermek amacıyla kurulmuş olan "İrşat Encümeni" ve çalışmaları ele alınmış ve, bu bağlamda "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi"nin oluşturulması üzerinde de durulmuştur.

ABSTRACT

On 23 nd April 1923, in those days, when Turkish Grand National Assembly was opened, The propogandates made against National Struggle at home and from abroads became effectiwe on the people, and as a result of this rebellions approaching up to Ankara had happened. So, TBMM and the Government had to do with bad propoganda and the other things causing to the nebellion of the people with an anti-propaganda.

In addition, although TBMM was opened and it started to work, People of anatolia didnt hear from Istanbul's invasion let alone TBMM's aim.s Where as Assembly, was the headquarter of indenpendence war of Anatolia's people. Such an board frontier war could only be achieved with the financial or spiritual contribution of the people. So, It was mecessary to become in effectiev the propogandas made for this and to gather people around Turkish Groud National Assembly Faced to face with these agents, TBMM became to show propaganda, activities at home and in abroad in order do be inf effective enemy with the enemy's oun gan.

In this study, with the aim of keeping people aware and informative about National Struggle events, and giving the true information to the people by interviewing people face to face, İrşad-ı Encümen and its Works have been taken on, and in this respect, The contruction of "matbuat and istihbarat Mudiriyet" Umumiye was also taken over.